

УДК 930.2:355.312(477.54)«1718»

Синяк І. К.,
кандидат історичних наук, старший науковий
співробітник, старший науковий співробітник,
Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України
(Україна, Київ), syniak_il@ukr.net

ПОЛКОВА І СОТЕННА СТАРШИНА У ПРИСЯЖНОМУ СПИСКУ ГАДЯЦЬКОГО ПОЛКУ 1718 РОКУ

У статті розглядається інформативні можливості присяжного списку Гадяцького полку 1718 року для дослідження полково-сотенної старшини даної адміністративно-територіальної одиниці Гетьманщини. Дане джерело дозволяє уточнити роки перебування окремих полкових і сотенних старшин на своїх посадах, вносить нові дані для дослідження їхньої генеалогії, подає незнані до цього персоналії з когорти сотенних урядників.

Ключові слова: присяжний список, полкова старшина, сотенна старшина.

На сьогоднішній день однією з нагальних потреб української історичної науки є введення до наукового обігу обліково-статичної документації часів козацької держави. Це дозволить в певній мірі відтворити персональний склад гетьманських полків, його кількісний потенціал, соціальну стратифікацію, а також, що не менш важливо, генеалогічну складову. Частково дати відповідь на поставлені питання зможуть присяжні списки населення Гетьманщини, в яких фіксувалися за станом приналежністю імена та прізвища осіб, які засвідчили вірність потенційному або новому монарху Російської імперії.

Попри те, що за останнє десятиріччя матеріали присяг активно залучаються до наукового обігу як в Україні [23; 21; 19; 18; 17; 20], так і в Росії [22], спеціальних публікацій присвячених цьому різновиду обліково-статистичної документації є дуже обмаль. Як правило, на особливості продукування даних джерел, їхнього інформативного потенціалу, зверталися упорядники, які готували до друку той чи інший присяжний список, або вчені-історики, що готували до них передмови [13, с. 5–21; 7, с. 22–25; 16, с. 3–10; 10, с. 3–9; 1, с. 3–13; 27, с. 5–20; 28, с. 4–7; 42, с. 8–34; 12, с. 35–44]. Винятком із загальної тенденції є хіба І. Кривошея, яка в спеціальних студіях, присвячених саме присягам, окреслила їхню інформативну складову, значення цього корпусу джерел для дослідження персонального складу урядової та неурядової старшини Гетьманщини [9, с. 3–11]. Тому, зважаючи на вузькість історіографічної традиції висвітлення інформативного потенціалу даних джерел, на прикладі присяжного списку мешканців Гадяцького полку 1718 року в даній публікації буде здійснена спроба охарактеризувати полково-сотенний склад цієї адміністративно-територіальної одиниці Української держави.

Полкова старшина в публікованому джерелі представлена у повному складі: полковник Михайло Милорадович, полковий суддя Григорій Граб'янка, писар Олександр Ситенський, осавул Мартин Штишевський та хорунжий Іван Піщанський [25, арк. 3, 33]. Як видно, даний порядок не відображає полкову управлінську ієрархію, а поданий довільно. Не будемо зупинятися на особливостях їхнього урядування, а зосередимо увагу на внесок присяжного списку 1718 р. для дослідження персонального складу даної категорії полкової еліти.

Загалом, варто відмітити, що для урядування М. Милорадовича, О. Ситенського та М. Штишевського дане джерело є мало інформативним. Присяга Гадяцького полку 1718 р. лише зайвий раз підтвердила вже озвучену в історичній літературі тезу про заміщення саме ними посад гадяцького полковника, полкових писаря та осавула [6, с. 315, 544; 8, с. 656, 767]. Цінну інформацію подає присяга про полкових суддю Григорія Граб'янку та хорунжого Івана Піщанського. Щодо до останнього, то присутність І. Піщанського у присяжному списку 1718 р. дозволяє в значній мірі відкоригувати його перебування на даній посаді. Так, наприклад, В. Кривошея зазначав, що дана особа була гадяцьким полковим хорунжим у 1722 – 1724 рр. [8, с. 584]. Як бачимо, принаймні нижня хронологічна межа його урядування потребує уточнення.

Куди більш цікаві дані подає присяга про гадяцького полкового суддю Григорія Граб'янку. Здавалося б, в контексті відомого літопису Граб'янки, авторство якого приписують саме даній персоні, ця особистість є достатньо вивченою. Однак, у даному випадку присяжний список дозволяє не лише внести нові дані в біографію Г. Граб'янки, а й спростувати вже наявні. Мова йде про батька полкового судді, який, як видно з джерела, був зовсім не Іваном, а Захарієм. Двічі у даному присяжному списку (під друкованим текстом присяги та безпосередньо у іменному реєстрі) присутній власноручний підпис майбутнього гадяцького полковника, який має усталену форму: «Григорій Захарієвич Кграб'янка, судия полку Гадяцького» [25, арк. 3, 33]. Потрібно зауважити, що це є чи не єдиним підписом цього полкового урядника, де згадується його батько. Автентичність підпису Г. Граб'янки (з незначними варіаціями) підтверджується його власноручними автографами на пізніших документах. Як приклад, можна навести підпис Григорія Граб'янки на донесенні гетьману Данилу Апостолу від 21 січня 1729 р. [32, арк. 3, бзв.], графологічні особливості якого є подібними до автографу Граб'янки в присяжному списку Гадяцького полку 1718 р. А це означає, що дану особу правильніше буде величати не Григорієм Івановичем, а Захарійовичем.

Насправді, на сьогодні немає достатньо доказових даних про батька Григорія Граб'янки. Вочевидь, ведена О. Лазаревським [11, с. 54] і невдовзі підхоплена В. Модзалевським [14, с. 328], звістка про походження цієї непересічної особистості від козака Івана, була «за чисту монету» сприйнята в історичній традиції. Однак, доказової бази про спадковість Григорія Граб'янки саме від Івана Граб'янка не наведено жодних. Зокрема, В. Модзалевський при характеристиці батька майбутнього гадяцького полковника обмежився доволі лаконічною згадкою: «Іван Граб'янка, жил во 2-ой половине XVII века» [14, с. 328]. Тут відсутня посилання на джерело та обґрунтування його рідинної приналежності до Григорія Граб'янки. Однак, цього було достатньо, щоб стереотип про походження автора відомого літопису саме від згаданого козака Івана надійно закріпився в історичній науці, тоді як інших документальних свідчень з цього приводу жодних не знайдено. Лише В. Пришляк [24, с. 550], як гіпотезу висунув його походження від козака Уманського полку Івана, який згадується у реєстрі Війська Запорозького 1649 р. [26, с. 205]. У той же час

наведена в присяжному списку Гадяцького полку 1718 р. інформація дозволяє поставити генеалогію Григорія Граб'янки під сумнів.

Варто зауважити, що перелік полкової урядової вертикалі на цьому не закінчується. Завершальним «автографом» в списку управлінської еліти Гадяцького полку є підпис Григорія Цюпки, який закривав перелік полкової старшини своєю посадою «прапорщика полкового гадяцького» [25, арк. 3, 33]. До сьогодні в українській історичній науці немає сталої думки про сутність уряду полкового прапорщика, так і інформацію про особу Григорія Цюпки. В. Заруба відзначив, що Цюпка в період з 1717 по 1735 р. був гадяцьким полковим хорунжим [6, с. 521]. Проте, як можна побачити, цей уряд займав Іван Піщанський. З іншого боку, теза В. Заруби про «хорунжество» Григорія Цюпки має під собою певне підґрунтя. Як дослідила В. Панашенко, в часи гетьмана Івана Скоропадського в кожному полку було два хорунжих: старший хорунжий – оберігав великий прапор (корогву), та другий хорунжий – відповідав за малий прапор (значок) [15, с. 345]. В. Дядиченко однозначно трактував, що на першу половину 20-х рр. XVIII ст. старшим хорунжим Гадяцького полку був Іван Піщанський, а молодшим Григорій Цюпка [4, с. 233]. Своє бачення щодо посади полкового прапорного висловив В. Горобець. На думку історика, дана посада відповідала аналогам уряду генерального бунчужного [2, с. 48; 3, с. 17].

Загалом, потрібно відмітити, що Григорій Цюпка займав посаду гадяцького прапорщика до 1731 р. Про його самого в джерелах відомості доволі скуті та уривчасті. Зокрема, відомо, що він перебуваючи на даній посаді у 1726 р. проводив слідство стосовно козацького походження жителя с. Красна Лука Сидора Бойка (Бойченка) [37, арк. 18зв.]. У такій же іпостасі Григорій Цюпка перебував і на весну 1730 р. що видно з його підпису під чолобитною старшини Гадяцького полку імператриці Анні Іоанівні щодо вибору нового гадяцького полковника, від 20 квітня 1730 р. [33, арк. 9-9зв.]. Відомо, що він певний час входив до складу сотенної старшини Гадяцької першої полкової сотні і на кінець 20-х рр. XVIII ст. займав уряд гадяцького городского отамана [30, арк. 65]. Проте у листі гадяцького полковника Г. Граб'янки гетьману за 1731 р., Григорій Цюпка вже згадується у якості полкового хорунжого, а не прапорщика [29, арк. 61-62]. Це може свідчити, що посада полкового прапорщика могла бути стартовим майданчиком для отримання уряду полкового хорунжого.

Значний інформативний потенціал містить присяга про сотенних урядників Гадяцького полку на той час. Як і у випадку з полковою старшиною, опубліковане джерело дозволяє уточнити роки урядування сотників цієї адміністративно-територіальної одиниці Гетьманщини на даний період, а також розширює коло сотенної старшини.

Серед сотників Гадяцького полку, які присягнули на вірність, в присяжному списку присутні відомі особи: Гадяцької першої (Іван Пирятинський), Грунської (Григорій Рабчинський), Зіньківської першої (Василь Роданський (Рожанський)), Ковалівської (Дем'ян Перехрист (Крамар)), Комишнянської (Данило Неділько) та Опішнянської сотень (Роман Корицький) [25, арк. 13,

43, 86, 125, 143]. У той же час в джерелі згадуються до сьогодні невідомі сотенні очільники. Мова йде про сотника Гадяцького другої сотні Тимофія Лукашевича та його наказного лютенського колегу Петра Бойка [25, арк. 59, 110]. Наведені дані дозволяють доповнити коло сотенних урядників Гадяцького полку.

Інформативна палітра публікованого присяжного списку дозволяє провести корекцію років перебування окремих сотників на своїх посадах. До сьогодні вважалося, що Василь Рожанський займав посаду сотника Зіньківської першої сотні в період з 1723 по 1729 р., а ковалівський сотник Дем'ян Перехрист (Крамар) урядував на своїй посаді в 1716, 1723 – 1730 рр. [6, с. 153, 407]. Даний присяжний список значно коригує хронологію урядування даних осіб і засвідчує їхнє сотництво на 1718 р. [25, арк. 13].

Іноді, часову корекцію сотенного урядування можна провести на основі опосередкованих свідчень, які наводяться у джерелі. Доволі показовим у цьому плані є підпис сотенного старшини Зіньківської другої сотні Андрія Григоровича наприкінці одного присяжного тексту, який представлений як «писар сотні Жадкової» [25, арк. 15]. Цілком очевидно, що у даному випадку сотня представлена прізвищем свого сотника. Серед Жадків¹, у приблизно цей час згадується лише сотник другої Зіньківської сотні Мелетій Жадько, який, згідно наведених даних, займав уряд сотника в 1723–1730 рр. [5, с. 142]. Така згадка дозволяє не лише розширити сотенне представництво на той час, а й уточнити період урядування Мелетія Жадька на своїй посаді, який займав куди більше часу, наведеного в історіографії.

Не так комплексно, нажаль, в присяжному списку Гадяцького полку 1718 р. представлена сотенна старшина. З наявних семи сотень Гадяцького полку, які увійшли до архівної справи даної присяги, лише список Комишнянської сотні подає цілісне сотенне представництво на цей час [25, арк. 144]. Зокрема, крім сотника Данила Недільки представлені городовий отаман м-ка Комишна Назар Гавриленко, а також сотенні хорунжий Грицько Римаренко, осавул Бакум Молотенко та писар Гарасим Артемович [25, арк. 144].

Всі інші адміністративно-територіальні одиниці подають своїх урядників не в повному складі. Так, Гадяцькі перша та друга полкові сотні мають в своїх списках крім сотників, згадують осавулів та хорунжих [25, арк. 43, 59]. Городовий отаман м. Гадяч Іван Самарський числиться серед когорти сотенної старшини Гадяцької першої полкової сотні [25, арк. 43]. Крім нього, сотенна старшина даної сотні представлена осавулом Іваном Скубко та хорунжим Дмитром Калином [25, арк. 43]. Гіпотетично, до цього переліку можна зарахувати ще городского писаря Остапа Григоровича, який відразу поданий у сотенному реєстрі після вказаних урядників [25, арк. 43]. Зважаючи на тенденцію сумісництва посад міського і сотенного

¹ Зіньківськими двома сотнями певний час управляла сотенна династія Жадків: Жадько Мелетій (1723 – 1730 рр., згідно наших даних, займав цю посаду ще у 1718 р.) (Зіньківська друга сотня); Жадько Данило Мелетійович (1736 – 1744 рр.) (Зіньківська перша сотня) та Жадько Федір Данилович (1757–1781 рр.) (Зіньківська друга сотня) та Жадько Яків (1760 р.) (Зіньківська перша сотня). (Див. Заруба В. М. Адміністративно-територіальний устрій та адміністрація Війська Запорозького у 1648 – 1782 рр. – Дніпропетровськ: Ліра, 2007. – С. 142.).

писарства, яке побутувало на то час (наприклад, сотенний писар Опішнянської сотні Олександр Семенов у присяжному списку 1718 р. поданий у двох іпостасях: писар Опішнянської сотні і городовий писар м-ка Опішня [25, арк. 14, 86]), цілком ймовірно що згаданий городовий гадяцький писар міг обіймати уряд його сотенного аналогу. Гадяцька друга полкова сотня крім вище представленого сотника Тимофія Лукашевича, подає сотенне представництво у складі хорунжого Івана Зіченка та осавула Павла Андрійовича [25, арк. 59].

Таке саме число сотенної старшини подає список Опішнянської сотні з тією лише різницею, що замість осавула тут присутній писар [25, арк. 86]. Персонально сотенні урядники (крім сотника Романа Коричького) представлені городовим опішнянським отаманом Мойсеєм Клименком, хорунжим Петром Сухомлином та писарем Олександром Семеновим [25, арк. 86]. Останній, як вже зазначалося, за сумісництвом обіймав посаду ще городового писаря [25, арк. 14]. По одному представнику місцевої влади (без врахування сотника), відобразилися у складі першої Зіньківської (писар Іван Мітлинський), Лютенської (писар Григорій Потапів) і Грунської (городовий отаман Іван Рогальський) сотень [25, арк. 15, 110, 125]. Взагалі єдиним представником сотенного урядування був писар Зіньківської другої сотні Андрій Григорович [25, арк. 15].

Наведені у присяжному списку дані сотенного чиновництва подають до сьогодні загалом невідомі особистості, що дозволяє суттєво розширити персональний склад сотенної старшини Гадяцького полку на першу чверть XVIII ст. Певні відомості про біографії даних сотенних урядників можна довідатися із джерел. Зокрема, встановлено, що писар Комишнянської сотні Григорій Артемович мав прізвище Росинський, який на другу половину 20-х рр. XVIII ст. перебував за сумісництвом на посадах городового писаря м-ка Комишна і Комишнянської сотні [31, арк. 25зв.]. Городовий отаман м-ка Опішня Мойсей Клименко був пізніше наказним опішнянським сотником (1725, 1729 рр.) [39, арк. 10; 41, арк. 349]. Як зазначав В.Кривошея, М.Клименко був гадяцьким полковим осавулом (1729–1735 рр.) [8, с. 404]. Олександр Семенов станом на 1725 р. надалі за сумісництвом обіймав посади писарів Опішнянської сотні та м-ка Опішня [38, арк. 416]. Рогальський Іван на посаді грунського городового отамана перебував по 1723 р. (у 1724 р. згадується вже як бувший отаман) [35, арк. 4зв.; 36, арк. 49]. Згідно ревізії козаків і посполитих Грунської сотні (1725 р.), згадується серед городового заможного козацтва [41, арк. 300]. Писар другої Зіньківської сотні Андрій Григорович згадується на займаній посаді у 1728 р. [30, арк. 5]. У наступному 1729 р. позначений як писар м. Зіньків [34, арк. 58зв.].

Побіжно дане джерело проливає світло на колишніх урядників Гадяцького полку. Мова йде про колишнього ковалівського сотника Опанса Кицеша та гадяцького міського отамана Івана Десятинника. Ці два представники колишніх сотенних адміністрацій згадуються серед переліку полкових старшин [25, арк. 33, 34], що може свідчити про їхній авторитет серед полкової еліти попри те, що вони вже були відсторонені на той час від урядування. І коли прізвище колишнього сотника відоме в українській історичній науці, то

ім'я Івана Десятинника серед сотенної адміністрації зустрічаємо чи не вперше. Його прізвище згадується у джерелах на середину – другу половину 20-х рр. XVIII ст. (1726 – 1727 рр.) у зв'язку з виплатою ним податку за утримання млина на Гадяцькій греблі [39, арк. 19зв.; 40, арк. 8зв.].

Підсумовуючи вище зазначену інформацію, можемо констатувати надзвичайну інформативність присяжного списку Гадяцького полку 1718 р. для дослідження полково-сотенної старшини. Зокрема, джерело дозволяє провести корекцію (нижню хронологічну межу) перебування тих чи інших старшин на своїх посадах, спростувати наявні генеалогічні стереотипи в українській історіографії (Г.Габ'янка), ввести до наукового обігу нові персоналії з когорти сотенних урядників.

Список використаних джерел

1. Вирський Д. Передмова // Присяга Миргородського полку 1718 року / опрацювали Д. Вирський і Р. Москаленко. – К.: Інститут історії України НАН України, 2012. – С. 3 – 13.
2. Горобець В. Влада та соціум Гетьманату. Дослідження з політичної та соціальної історії ранньомодерної України / НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2009. – 271 с.
3. Горобець В. Конфлікт і влада в ранньомодерній Україні: Сотник новгород-сіверський проти гетьмана Війська Запорозького 1715–1722. – К.: Інститут історії України, 2016. – 287 с.
4. Дядиченко В. А. Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця XVII – початку XVIII ст. – К.: В-во Академії наук Української РСР, 1959. – 430 с.
5. Заруба В. М. Адміністративно-територіальний устрій та адміністрація Війська Запорозького у 1648 – 1782 рр. – Дніпропетровськ: Ліра, 2007. – 380 с.
6. Заруба В. М. Козацька старшина Гетьманської України (1648 – 1782): персональний склад та родинні зв'язки. – Дніпропетровськ: Ліра, 2011. – 932 с.
7. Кравець М. Опис присяжних книг 1654 р. // Присяжні книги 1654 р. Білоцерківський та Ніжинський полки. / Упорядники Ю. Мицик, М. Кравець. – К., 2003. – С. 22 – 25.
8. Кривошея В. В. Козацька старшина Гетьманщини. Енциклопедія. – К.: «Стилос», 2010. – 791 с.
9. Кривошея І. Неурядова старшина Чернігівського полку за присягами XVII – XVIII ст. // Сіверянський літопис. – 2011. – № 3. – С. 3 – 11.
10. Кривошея І. Передмова // Присяга Чернігівського полку 1718 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець, передмова Ірина Кривошея. – Чернігів: Десна Поліграф, 2011. – С. 3–9.
11. Лазаревский А. М. Очерки малороссийских фамилий: материалы для истории общества в XVII – XVIII вв. Грабянки // Русский архив. – 1875. – № 7. – С. 54 – 59.
12. Лоевський А. Стародубський край та його еліта у складі Української козацької держави // Присяга Стародубського полку 1718 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець, передмова Тарас Чухліб, Артем Лоевський. – Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2017. – С. 35 – 44.
13. Мицик Ю. Присяжні книги 1654 р. як історичне джерело // Присяжні книги 1654 р. Білоцерківський та Ніжинський полки. / Упорядники Ю. Мицик, М. Кравець. – К., 2003. – С. 5 – 21.
14. Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. – Т. 1. – К., 1908. – 541 с.
15. Панащенко В. В. Полкова старшина // Енциклопедія історії України. – К.: Наукова думка, 2005. – Т. 8. (Па – Прик). – 520 с.
16. Передмова // Присяга Миргородського полку 1732 року / опрацювали Д. Вирський і Р. Москаленко. – К.: Інститут історії України НАН України, 2011. – С. 3 – 10.
17. Присяга Війська Запорозького Низового 1762 року / Упорядник та передмова Іван Синяк. – Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2015. – 240 с.
18. Присяга Миргородського полку 1718 року / опрацювали Д. Вирський і Р. Москаленко. – К.: Інститут історії України НАН України, 2012. – 233 с.

19. Присяга Миргородського полку 1732 року / опрацювали Д. Вирський і Р. Москаленко. – К.: Інститут Історії України НАН України, 2011. – 105 с.
20. Присяга Стародубського полку 1718 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець, передмова Тарас Чухліб, Артем Лосевський. – Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2017. – 304 с.
21. Присяга Чернігівського полку 1718 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець, передмова Ірина Кривошея. – Чернігів: Десна Поліграф, 2011. – 344 с.
22. Присяги донських казаків 1718 год: матеріали по історії та генеалогії казачества. Вип. 1. / Авт.-сост. В. А. Гусев. – Волгоград, 2012. – 224 с.
23. Присяжні книги 1654 р. Білоцерківський та Ніжинський полки. / Упорядники Ю. Мищик, М. Кравець. – К., 2003. – 350 с.
24. Пришляк В. Григорій Граб'янка (історико-генеалогічна розвідка) // Україна: культура, спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць. – В. 20. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2011. – С. 550 – 568.
25. Російський державний архів давніх актів, ф. 140, оп. 1, спр. 32.
26. Реєстр Війська Запорозького 1649 року / Підгот. до друку О. В. Тодійчук (головн. упоряд.) та ін.; Редкол.: Ф. П. Шевченко (відп. ред.) та ін. – К.: Наукова думка, 1995. – 592 с.
27. Синяк І. Передмова // Присяга Війська Запорозького Низового 1762 року / Упорядник та передмова Іван Синяк. – Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2015. – С. 5 – 20.
28. Ситий І., Горобець С. Вступ // Присяга Стародубського полку 1718 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець, передмова Тарас Чухліб, Артем Лосевський. – Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2017. – С. 4 – 7.
29. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України), ф. 51, оп. 3, спр. 155а.
30. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 541а.
31. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 1107.
32. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 2925.
33. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 3594.
34. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 19677.
35. ЦДІАК України, ф. 53, оп. 2, спр. 77.
36. ЦДІАК України, ф. 53, оп. 2, спр. 168.
37. ЦДІАК України, ф. 53, оп. 2, спр. 308.
38. ЦДІАК України, ф. 53, оп. 2, спр. 382.
39. ЦДІАК України, ф. 53, оп. 2, спр. 616.
40. ЦДІАК України, ф. 53, оп. 2, спр. 731.
41. ЦДІАК України, ф. 53, оп. 2, спр. 946.
42. Чухліб Т. Ідентичність Стародуба і Стародубщини як історичного субрегіону України // Присяга Стародубського полку 1718 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець, передмова Тарас Чухліб, Артем Лосевський. – Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2017. – С. 8 – 34.
9. Kryvosheja I. Neuriadova starshyna Chernigivs'kogo polku za prysyagamy XVII – XVIII st. // Siverians'kyj litopys. – 2001. – № 3. – С. 3 – 11.
10. Kryvosheja I. Peredmova // Prysiaga Chernigivs'kogo polku 1718 roku / Upor. ta vstup Igor Sytyj, Sergij Gorobec', peredmova Iryna Kryvosheja. – Chernigiv: Desna Poligraf, 2011. – S. 3 – 9.
11. Lazarevskij A. M. Ochierki malorossijskikh familij: materialy dlia istorii obshchestva v XVII – XVIII vv. Grabianki // Russkij arhiv. – 1875. – № 7. – S. 54 – 59.
12. Loevs'kyj A. Starodubs'kyj kraj na jogo elita u skladi Ukrain's'koi kozac'koi derzhavy // Prysiaga Starodubs'kogo polku 1718 roku / Upor. ta vstup Igor Sytyj, Sergij Gorobec', peredmova Taras Chuhlib, Artem Loevs'kyj. – Chernigiv: Vydavec' Lozovij V. M., 2017. – S. 35 – 44.
13. Mycyk U. Prysiazni knygy jak istorychne dzerelo // Prysiazni knygy 1654 r. Bilocerktiv's'kyj ta Nizhyn's'kyj polky. / Uporiadnyky U. Mycyk, M. Kravec'. – K., 2003. – S. 5 – 21.
14. Modzalievs'kij V. L. Malorossijskij rodoslovnik. – T. 1. – K., 1908. – 541 s.
15. Panashenko V. V. Polkova starshyna // Encklopedia istorii Ukrainy. – K.: Naukova dumka, 2005. – T. 8. (Pa – Prik). – 520 s.
16. Peredmova // Prysiaga Myrgorods'kogo polku 1732 roku / opraciuvany D. Vyrs'kyj i R. Moskalenko/ – K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2011. – S. 3 – 10.
17. Prysiaga Vijs'ka Zaporoz'kogo Nyzovogo 1762 roku / Uporiadnyk ta peredmova Ivan Syniak. – Chernigiv: Vydavec' Lozovij V. M., 2015. – 240 c.
18. Prysiaga Myrgorods'kogo polku 1718 roku / opraciuvany D. Vyrs'kyj i R. Moskalenko/ – K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2012. – 233 s.
19. Prysiaga Myrgorods'kogo polku 1732 roku / opraciuvany D. Vyrs'kyj i R. Moskalenko/ – K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2011. – 105 s.
20. Prysiaga Starodubs'kogo polku 1718 roku / Upor. ta vstup Igor Sytyj, Sergij Gorobec', peredmova Taras Chuhlib, Artem Loevs'kyj. – Chernigiv: Vydavec' Lozovij V. M., 2017. – 304 s.
21. Prysiaga Chernigivs'kogo polku 1718 roku / Upor. ta vstup Igor Sytyj, Sergij Gorobec', peredmova Iryna Kryvosheja. – Chernigiv: Desna Poligraf, 2011. – 344 s.
22. Prisiagi donskih kazakov 1718 god: materialy po istorii b genealogii kazachestva. Vep. 1. / Avt.-sost. V. A. Gusiev. – Volgograd, 2012. – 224 s.
23. Prysiazni knygy 1654 r. Bilocerktiv's'kyj ta Nizhyn's'kyj polky. / Uporiadnyky U. Mycyk, M. Kravec'. – K., 2003. – 350 s.
24. Pryshliak V. Grygorij Grabianka (istoryko-genealogichna rozvidka) // Ukraina: kul'tura, spadshchyna, nacional'na svidomist', derzhavnist'. Zbirnyk naukovykh prac'. – V. 20. – L'viv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha, 2011. – S. 550 – 568.
25. Rosijs'kyj derzhavnyj arhiv davnih aktiv, f. 140, op. 1, spr. 32.
26. Reestr Vis'ka Zaporoz'kogo 1649 roku / Pidgot. do druku O. V. Todijchuk (golovn. uporiadn.) ta in.; Redkol.: F. P. Shevchenko (vidp. red.) ta in. – K.: Naukova dumka, 1995. – 592 s.
27. Syniak I. Peredmova // Prysiaga Vijs'ka Zaporoz'kogo Nyzovogo 1762 roku / Uporiadnyk ta peredmova Ivan Syniak. – Chernigiv: Vydavec' Lozovij V. M., 2015. – S. 5 – 20.
28. Sytyj I., Gorobec' S. Vstup // Prysiaga Starodubs'kogo polku 1718 roku / Upor. ta vstup Igor Sytyj, Sergij Gorobec', peredmova Taras Chuhlib, Artem Loevs'kyj. – Chernigiv: Vydavec' Lozovij V. M., 2017. – S. 4 – 7.
29. Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv Ukrainy, m. Kyiv (dali – CDIАK Ukrainy), f. 51, op. 3, spr. 155a.
30. CDIАK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 541a.
31. CDIАK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 1107.
32. CDIАK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 2925.
33. CDIАK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 3594.
34. CDIАK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 19677.
35. CDIАK Ukrainy, f. 53, op. 2, spr. 77.
36. CDIАK Ukrainy, f. 53, op. 2, spr. 168.
37. CDIАK Ukrainy, f. 53, op. 2, spr. 308.
38. CDIАK Ukrainy, f. 53, op. 2, spr. 382.
39. CDIАK Ukrainy, f. 53, op. 2, spr. 616.
40. CDIАK Ukrainy, f. 53, op. 2, spr. 731.
41. CDIАK Ukrainy, f. 53, op. 2, spr. 946.
42. Chuhlib T. Identychnist' Staroduba I Starodubshchyny jak istorychnogo subregionu Ukrainy // Prysiaga Starodubs'kogo polku 1718 roku / Upor. ta vstup Igor Sytyj, Sergij Gorobec', peredmova Taras Chuhlib, Artem Loevs'kyj. – Chernigiv: Vydavec' Lozovij V. M., 2017. – S. 8–34.

References

1. Vyrs'kyj D. Peredmova // Prysiaga Myrgorods'kogo polku 1718 roku / opraciuvany D. Vyrs'kyj i R. Moskalenko/ – K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2012. – S. 3 – 13.
2. Gorobec V. Vlada ta socium Get'manatu. Doslidzhennia z politychnoi ta social'noi istorii ranniomodernoi Ukrainy / NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. – K.: Instytut istorii Ukrainy, 2009. – 271 s.
3. Gorobec V. Konflikt i vlada v ranniomodernij Ukraini: Sotnyk novgorod-sivers'kyj proty get'mana Vijs'ka Zaporoz'kogo 1715–1722. – K.: Instytut istorii Ukrainy, 2016. – 287 s.
4. Diadychenko V. A. Narysy suspilno-politychnogo ustroju Livoberezhnoi Ukrainy kincia XVII – pochatku XVIII st. – K.: V-vo Akademii nauk Ukrain's'koi RSR, 1959. – 430 s.
5. Zaruba V. M. Administratyvno-terytorial'nyj ustrij ta administracia Vijs'ka Zaporoz'kogo u 1648 – 1782 rr. – Dnipropetrovs'k: Lira, 2007. – 380 s.
6. Zaruba V. M. Kozac'ka starshyna Get'mans'koi Ukrainy (1648 – 1782): personal'nyj sklad ta rodynni zviazky. – Dnipropetrovs'k: Lira, 2011. – 380 s.
7. Kravec' M. Opyt prysiaznykh knygy 1654 r. // Prysiazni knygy 1654 r. Bilocerktiv's'kyj ta Nizhyn's'kyj polky. / Uporiadnyky U. Mycyk, M. Kravec'. – K., 2003. – S. 22 – 25.
8. Kryvosheja V. V. Kozac'ka starshyna Get'mans'chyny. Encklopedia. – K.: «Stylos», 2010. – 791 s.

Syniak I. L., Candidate of Historical Sciences, Senior Fellow, Senior Fellow, M. S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies of the National Academy of Science of Ukraine (Kyiv, Ukraine), syniak_il@ukr.net

Regimental and squadron officers in the jury list Hadiach regiment in 1718

In the article the possibility of juror informative list Hadiach regiment in 1718 to study regimental-centesimal elders of the administrative unit Hetman. This source allows you to specify some years in regimental officers and centesimal in office, brings new data to research their genealogy, provides this strange regions personalities among centesimal officers.

Keywords: juror list, regimental officers, squadron officers.

* * *

УДК 94(477.51) «1663/1669» (045)

Токарєв С. А.,

кандидат історичних наук, старший викладач кафедри археології, етнології та краєзнавчо-туристичної роботи, Чернігівський національний педагогічний університету імені Т. Г. Шевченка (Україна, Чернігів), tokarev-s-a@ukr.net

Вихідці із Запорозької Січі у складі козацької старшини Ніжинського полку (60-ті рр. XVII ст.)

Мета запропонованої статті полягає у висвітленні громадсько-політичної діяльності представників козацької старшини Ніжинського полку 60-х рр. XVII ст. – вихідців із Запорозької Січі. У процесі дослідження були використані загальнонаукові та конкретно-історичні методи дослідження: конкретно-пошуковий, аналіз та синтез, проблемно-хронологічний, біографічний та просопографічний. У статті проаналізовано причини і обставини приходу до влади у Ніжинському полку вихідців із Запорозької Січі, їх громадсько-політичну та військову діяльність, взаємовідносини з гетьманським та московським урядам.

З'ясовано, що основною причиною отримання урядів у Ніжинському полку вихідцями із Запорозької Січі була політична нестабільність, пов'язана з обранням гетьманом Лівобережної України кошового отамана І. Брюховецького. Для ніжинських полковників, котрі походили з низового козацтва, були характерні низький рівень освіти та політичної культури, постійна зміна політичної орієнтації в залежності від обставин. Прихід до влади гетьмана Д. Ігнатовича та початок політичної стабілізації в Гетьманщині поклали край урядуванню січовиків у Ніжинському полку.

Ключові слова: Запорозька Січ, Ніжинський полк, козацька старшина, ніжинські полковники.

Чорна рада, внаслідок якої в червні 1663 р. гетьманський уряд посів кошовий отаман Запорозької Січі І. Брюховецький, спричинив масштабну ротацію кадрів козацької старшини. На уряди у полках Гетьманщини були призначені прихильні до новообраного гетьмана представники низового козацтва. Відтак владу на місцях часто-густо отримували особи, про яких літописець Г. Грабянка писав, що вони були «з гультьятства запорожского наставлены» і «з голоты ставшы на началах, у крамарей себе дщери их в жены побравшы, до оных и сами присташа» [18, с. 8]. Природньо, що до Ніжинського полку, як однієї зі стратегічно важливих військово-територіальних одиниць, старшина котрої перебувала в опозиції до І. Брюховецького, на урядові посади також були призначені його прихильники.

Вже в липні 1663 р. ніжинським полковником був призначений неписьменний запорозький козак «з голоты» Матвій Микитович Гвинтовка [11, арк. 33; 12, арк. 1; 15, с. 74; 17, с. 3; 18, с. 8]. Як не дивно, його кандидатуру підтримали такі «значні» представники місцевої старшинської еліти, як Р. Ракушка-Романовський і Г. Кобилецький, котрі згодом певний час

виконували обов'язки наказного ніжинського полковника [14, с. 186; 15, с. 74]. Ймовірною причиною прихильності Р. Ракушки-Романовського до М. Гвинтовки стали його проблеми у кар'єрному зростанні за урядування попереднього полковника В. Золотаренка [9, с. 67]. Як відомо, після приходу до влади І. Брюховецького Р. Ракушка-Романовський посів впливовий уряд генерального підскарб'я. Про його достатньо приязні відносини з М. Гвинтовкою свідчить лист, датований 5 листопада 1665 р., в якому генеральний підскарбій неодноразово запевнював ніжинського полковника у своїй прихильності [1, с. 51].

Природньо, що М. Гвинтовка всіляко підтримував політику гетьмана І. Брюховецького. Зокрема, у листопаді 1663 р. він зустрічав і супроводжував російських послів, котрі прибули для укладання нової державної угоди з Військом Запорозьким. 28 листопада полковник узяв участь у раді, під час якої були підписані Батурицькі статті [30, с. 358, 359].

У вересні 1665 р. М. Гвинтовка у складі великої делегації на чолі з І. Брюховецьким відбув до Москви [8, с. 565]. У рамках цього візиту відбулося підписання Московських статей. Цікаво, що замість неписьменних полковника та інших представників полкової і сотенної старшини текст угоди підписав ніжинський полковий писар П. Самойлович [19, с. 208; 26, с. 365]. Під час цієї поїздки М. Гвинтовка отримав дворянський титул і с. Нехаївку Новомлинської сотні Ніжинського полку [18, с. 8; 26, с. 569; 29, с. 144].

Влітку 1666 р. козаки Переяславського полку, незадоволені політикою І. Брюховецького, підняли проти нього повстання. За тривалої відсутності гетьманського ставленника А. Романенка, котрий очолював переяславську делегацію під час поїздки до Москви, представники місцевого «значного» козацтва – прихильники колишнього переяславського полковника Я. Сомка, підбурювані правобережним гетьманом П. Дорошенком, відмовилися зоритися гетьманській владі і почали самостійно змінювати призначених І. Брюховецьким старшин. На придушення цього виступу були направлені козаки Ніжинського полку на чолі з М. Гвинтовкою [14, с. 191; 13, с. 140]. Під час військових дій лівобережні полки відкинули прихильників П. Дорошенка від Переяслава і захопили у полон кількох очільників повстання [7, с. 86].

Водночас сутички між правобережними і лівобережними козаками відбулися на території Південної Білорусії. Влітку 1666 р. підрозділи Ніжинського полку були спрямовані до Гомеля [1, с. 125]. У вересні прихильники П. Дорошенка завдали поразки лівобережним полкам біля Пропойська – «три милі гнали, рубаючи й кладучи трупом, під Гвинтовкою, ніжинським полковником, вбито коня» [30, с. 491].

Щодо адміністративної діяльності М. Гвинтовки, то 30 липня 1667 р. він видав універсал, котрим надав у володіння козаків м. Вороніж Петра Бражника і Карпа Юрковича греблю на р. Осоті у Воронізькій сотні з дозволом побудувати на ній млин [28, с. 899]. Проте незабаром внаслідок конфлікту з гетьманом полковник був усунутий зі свого уряду і ув'язнений [1, с. 162; 8, с. 580; 13, с. 148; 24, с. 112]. Майже рік він перебував під вартою у Гадяцькій в'язниці, а згодом був переведений до Ніжинської в'язниці, де залишався